

Л. ЦИБУЛЬКО

Соціально-педагогічна робота з дітьми, вимушеними переселенцями, із зони воєнного конфлікту в спеціально створених містечках

УДК 37.013.42 (477)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ, ІЗ ЗОНИ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В СПЕЦІАЛЬНО СТВОРЕНИХ МІСТЕЧКАХ

Людмила Цибулько

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна
luda.czibulcko@yandex.ru

Анотація. У статті проаналізовані нормативні документи, статистичні дані стосовно вимушених переселенців. Вивчено окремі факти створення містечок для переселенців, узагальнені відомості, наведені в соціологічних та психологічних працях науковців. На основі здійсненого аналізу визначено етапи діяльності соціального педагога з дітьми вимушених переселенців: підготовчий, організаційно-діяльнісний, аналітико-корекційний. Розкрито сутність діяльності, методи та форми роботи на кожному з окреслених етапів. Відзначено, що до реалізації запропонованих етапів роботи з дітьми-переселенцями слід залучати не лише працівників системи освіти, а й представників державних установ, громадських організацій, благодійних фондів, волонтерів, студентів педагогічних та інших вишів, які мають відповідну спеціалізацію або спеціальну підготовку. З'ясовано, що ефективність адаптації та соціалізації дітей, вимушених переселенців, буде вищою за умови залучення батьків до відповідних форм та видів соціально-педагогічної роботи.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота; вимушені переселенці; містечка переселенців; соціальний педагог; соціалізація, адаптація.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С ДЕТЬМИ, ВЫНУЖДЕННЫМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦАМИ, ИЗ ЗОНЫ ВОЕННОГО КОНФЛИКТА В СПЕЦИАЛЬНО СОЗДАНЫХ ГОРОДКАХ

Людмила Цыбулько

доктор педагогических наук, доцент, заведующий кафедры
социальной педагогики и социальной работы
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»,
г. Славянск Донецкой области, Украина
luda.czibulcko@yandex.ru

Аннотация. В статье проанализированы нормативные документы, статистические данные относительно вынужденных переселенцев. Изучены отдельные факты создания городков для переселенцев, обобщены социологические и психологические научные труды. На основе проведенного анализа выделены этапы

деятельности социального педагога с детьми вынужденных переселенцев: подготовительный, организационно-деятельностный и аналитико-коррекционный. Раскрыта суть деятельности, методы и формы работы социального педагога на каждом из выделенных этапов. В статье отмечено, что для реализации предложенных этапов работы с детьми-переселенцами следует привлекать не только работников системы образования, но и представителей государственных учреждений, общественных организаций, благотворительных фондов, волонтеров, студентов педагогических и других вузов, которые имеют соответствующую специализацию или специальную подготовку. Определено, что эффективность адаптации и социализации детей, вынужденных переселенцев, будет выше при условии привлечения родителей к соответствующим формам и видам социально-педагогической работы.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа; вынужденные переселенцы; городки переселенцев; социальный педагог; социализация; адаптация.

SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK WITH CHILDREN WHO ARE FORCEDLY RE-SETTLED FROM THE ZONE OF MILITARY CONFLICT TO THE SPECIALLY CREATED SETTLEMENTS

Liudmila Tsybulko

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Social Pedagogy and Social Work Department
SHEE “Donbas State Pedagogical University”
Sloviansk, Donetsk Region, Ukraine

luda.czibulcko@yandex.ru

Abstract. The normative documents, statistic data concerning the people, who are forcedly resettled, are analysed in the article.

The aim of the article is to describe the organizational stages of social workers; to determine the features of each stage, to consider the most effective methods and forms of each of the identified stages.

Separate facts of creating towns for settlers are studied; information, given in scientific sociological and psychological works, is generalized. The stages of social activity of educators with children of compelled settlers (preparatory, organizational-active and analytical-corrective) are determined on the basis of the carried out analysis. The essence of the activity, the methods and forms, the efficiency in realization of work with children, who are forcedly resettled, will be higher upon condition of drawing parents into corresponding forms and kinds of social pedagogical work.

The author singles out three stages of work: the preparatory, organizational and activity, analytical and corrective stage. The methods and techniques of social work that should be applied on each stage are disclosed.

The author emphasizes, that not only professionals in the field of education but also representatives of state institutions – organs of executive power, health service, town centers of social service for family, children and youth, public organizations, charity funds and volunteers, which have corresponding specialization or special training, should be drawn into realization of proposed stages of work with children-settlers. The author comes to the conclusion that in spite of existence of already organized work with settlers' families in Ukraine, more attention

should be paid just to work with children because this generation creates the future of our country.

Key words: social pedagogical work; compelled settlers'; town for settlers; social educator; socialization; adaptation.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна ситуація в українському суспільстві визначає необхідність у чітких діях держави, спрямованих на соціальну та економічну підтримку переселенців, їхній соціальний захист та допомогу з питань вирішення складних життєвих ситуацій. Відповідно до реалій життя Міністерство освіти і науки України активізує діяльність у напрямі надання допомоги вимушеним переселенцям із зони конфлікту в подоланні життєвих труднощів.

У законодавчій базі України можемо вказати на такі документи, спрямовані на захист переселенців: Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02.09.2014 № 1669-VII, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, лист Адміністрації Президента України від 10.10.2014 № 02-01/29-06. Протокольне рішення за результатами наради щодо реабілітації тимчасово переселених осіб зі Сходу України, що відбулася в Адміністрації Президента України 19 вересня 2014 року передбачають певні фінансові привілеї та житловий захист. Психологічний супровід, соціальний захист дітей, учнів та студентів передбачені ст.ст. 21, 22 Закону України «Про освіту», Положенням про психологічну службу системи освіти України, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 22.11.2014 №4490а-1, переселенцям є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання, у результаті або для уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Сьогодні в Україні в різних районних центрах створюються Координаційні штаби з питань прийому, тимчасового розміщення дітей та сімей із дітьми, які переїжджають із Донбасу. Спеціалістами таких центрів та соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надається допомога

переселенцям із питань тимчасового розміщення, влаштування дітей на навчання, лікування, отримання пенсій, працевлаштування, отримання гуманітарної допомоги, надання першої психологічної допомоги. Розповсюджується інформація листівками, соціальними мережами стосовно організацій, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам. Працює «гаряча лінія», налагоджена співпраця з громадськими та волонтерськими організаціями, проводяться семінари та тренінги, спрямовані на надання знань щодо відкриття власної справи, шляхів працевлаштування та отримання доходів, створюються групи взаємопідтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активно працюють науковці з цієї проблеми. Є дослідження, що вивчають різні аспекти адаптації в соціумі. До розв'язання проблеми правового статусу біженців і вимушених переселенців зверталися Т. Анісімова, В. Стешенко, Н. Грабар. Загальнотеоретичні проблеми вивчали І. Іванова, М. Лукашевич, І. Мигович. Процеси переселення вивчали Н. Гринда, А. Дмитрієв, В. Іноземцев, І. Прибиткова. Н. Захарова розглядала адаптацію старших дошкільників засобами ігрової діяльності; С. Сидоренко присвятила своє дослідження адаптації людини в умовах глобального суспільства; О. Бондаренко вивчала аспект адаптації особистості в умовах пострадянського суспільства. Уважаємо, що попри наявні розробки, особливо актуальною є проблема організації роботи з дітьми – вимушеними переселенцями у спеціально створених містечках.

Згідно зі статистикою вимушених переселенців вражає кількість осіб, які залишились без домівок: так, Харківська область прийняла більш ніж 171 500 таких осіб, Дніпропетровська – понад 74 тис., Запорізька – 92 тис., Київська – 40 тис., Одеська – близько 26 тис., м. Київ – близько 94 тис., Сумська – більш ніж 14 тис., Вінницька та Черкаська області – понад 12 тис. [12, с. 7]. За іншими даними, станом на 4 грудня 2015 року, відповідно до Єдиної інформаційної бази даних про взятих на облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованих територій України, у Харківській області нараховується 205 657 осіб [8]. Ю. Жданович зазначає, що станом на 24 лютого 2015 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, узято на облік 1 069 809 переселенців або 758 836 сімей із Донбасу і Криму, а станом на 25 травня 2015 року їхня кількість уже становила 1 307 432

переселенців або 1 029 168 родин, при цьому близько 50% з них – це діти, пенсіонери та інваліди [7].

Для забезпечення житлом такої кількості людей створюються цілі містечка переселенців (табори). У м. Харкові організовано табір «Ромашка», у якому проживало 120 переселенців, за допомогою польських меценатів кількість місць вдалося збільшити до 400 [1]. Створено модульне містечко, яке складається з десяти будинків квартирної типу (100 житлових модулів), трьох гуртожитків (84 модулі), пральні (два модулі) й адміністративно-господарського блоку (три модулі). У ньому проживає 383 особи, із них 84 сім'ї, половина з яких – багатодітні та три сім'ї з дітьми з особливими потребами [6].

Створення містечок і таборів переселенців надає соціальним педагогам нові можливості для розробки, використання й удосконалення форм роботи, спрямованої на вирішення психологічних проблем дітей переселенців та допомогу їм в адаптації до нових умов проживання. Отже, одне з провідних завдань соціальних педагогів – це розробка комплексу взаємопов'язаних і соціально виправданих форм та методів допомоги переселенцям для підвищення рівня їхньої адаптації та соціалізації в нових умовах.

Формулювання цілей статті. На основі наявного досвіду окреслити організаційні етапи діяльності соціального педагога, визначити сутність кожного з етапів, розглянути найбільш ефективні методи та форми роботи на кожному з визначених етапів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на аналізи робіт О. Безпалько, І. Зимньої, А. Капської, О. Карпенко, Є. Клімова, Р. Овчарової та інших, для досягнення мети пропонуємо використовувати традиційні форми та методи, з урахуванням умов проживання вихованців, специфіки функціонування табору, вікових та соціально-психологічних особливостей мешканців табору.

Уважаємо, що в процесі роботи соціального педагога слід використовувати всі наявні форми соціально-педагогічної діяльності: індивідуальні, групові, колективні, але залежно від етапу діяльності потрібно віддавати перевагу окремим. На нашу думку, доцільно організовувати діяльність, надаючи перевагу від індивідуальних до колективних форм.

Отже, слід застосовувати такі методи: педагогічні – формування свідомості, організація діяльності, стимулювання діяльності, самовиховання; психологічні – діагностичні, психодіагностичні; соціологічні – опитування, спостереження, аналіз документів тощо; власне соціально-педагогічні – аналіз соціуму, організація вуличної роботи, ігротеки тощо. Соціальний педагог повинен чітко визначати та узгоджувати з батьками цілі, вимоги, терміни, умови, форми і методи роботи, взаємні права та обов'язки, очікувані результати.

Згідно з даними співбесід із батьками (32 особи) та дітьми (16 осіб) – переселенцями, респонденти вказують на проблеми, пов'язані з новим місцем, стилем життя, відсутністю друзів, новим закладом освіти, зі зниженням рівня фінансового забезпечення. Усі діти висловлювали сум за колишнім, звичним стилем життя, улюбленими речами, друзями. Усі зазначені труднощі негативно впливають на психічний, фізичний і моральний стан дітей.

Комплекс сформованих проблем може ускладнюватись у міру дорослішання дитини. У дітей виникає невпевненість у собі, вони стикаються з труднощами у налагодженні контактів, формуванні життєвих планів, демонструють низький рівень соціальної активності. Наше завдання – допомогти дітям вирішити всі зазначені проблеми, і на це має бути спрямована робота соціального педагога в таборі. Таку роботу доцільно проводити в декілька етапів: підготовчий, організаційно-діяльнісний та аналітико-корекційний.

На першому етапі – підготовчому – роботу слід починати з ознайомлення та збору інформації про середовище у таборі переселенців, особливості його функціонування. Метою цього етапу є вивчення соціально-психологічних особливостей вихованців, специфіки взаємодії мешканців табору, виявлення лідерів, окреслення кола проблем.

Для забезпечення виконання мети пропонуємо використовувати такі методи дослідження: педагогічні, психологічні, соціологічні.

Вивчення соціально-психологічних членів табору за допомогою методу аналізу документів дасть змогу проаналізувати факти життя особистості, конкретизувати наявні проблеми та сформулювати загальне уявлення про соціально-психологічні особливості мешканців гуртожитку.

Спостереження за мешканцями табору (батьками, дітьми) допоможе отримати об'єктивну інформацію про представників соціально-виховного

середовища і дасть можливість детально та об'єктивно вивчити соціально-психологічні особливості підопічних. Визначити звички, традиції конкретної соціальної групи.

Застосування методик психологічного діагностування, спрямованих на визначення особистісних якостей індивіда, психологічних характеристик, дозволить сформувати цілісне уявлення про соціально-психологічні особливості кожного з вихованців. Також вважаємо за необхідне застосування методик, спрямованих на з'ясування психологічного клімату колективу, що допоможе визначити характеристику взаємовідносин у соціальному середовищі.

Важливим завданням на цьому етапі є окреслення кола проблем, які соціальний педагог буде допомагати вирішувати вихованцям для сприяння адаптації та соціалізації.

Вивчаючи матеріально-побутові умови проживання дитини, необхідно враховувати такі фактори, що впливають на успішний розвиток і виховання дитини: соціально-культурний фактор, який охоплює мікроклімат, у якому формується особистість дитини; родинні цінності; особисту й педагогічну культуру членів родини; ставлення батьків до виховання дитини; соціально-економічний фактор передбачає економічні можливості, матеріальні ресурси родини, що можуть бути використані для розвитку й виховання дитини; зайнятість членів сім'ї на роботі; технічно-гігієнічний фактор ураховує місце проживання дитини (місто, село), санітарно-гігієнічні умови приміщення, у якому мешкає дитина, наявність місця для відпочинку та навчання (робочий стіл), відповідність одягу дитини порі року та нормам гігієни. Також ураховуються особливості способу життя сім'ї; демографічний фактор, структура та склад сім'ї (повна, неповна, багатодітна тощо) [12, с. 114].

Отже, на першому етапі соціальний педагог використовує такі методи дослідження: спостереження, співбесіду, анкетування, тестування. Бажано застосовувати такі форми роботи, як проведення бесід, інструктажів, соціально-педагогічних тренінгів, консультувань, диспутів, круглих столів, презентацій тощо. Для надання детальної інформації фахівцям про методику створення означеного середовища, особливостей його функціонування, визначення проблем, які існують, що дозволить більш доцільно відібрати методи для їх усунення.

Метод бесіди з батьками та дітьми дав змогу виявити низку наявних проблем, серед яких – наявність комунікативних бар'єрів, невпевненості, обмеженість у кількості одягу, незнання нового міста перебування. На питання «Яка допомога необхідна сьогодні дітям переселенців?» батьки відповіли, що необхідна перш за все психологічна допомога, бо дітей лякають гучні звуки, також необхідна допомога у створенні умов для спілкування дітей у колективі задля набуття впевненості в собі. Оскільки неможливо подолати біль втрати домівки, улюблених речей, друзів, зміни стилю життя, необхідно створювати все заново.

Метою другого етапу – організаційно-діяльнісного – була безпосередня робота з дітьми. Уважаємо за доцільне організацію і проведення спільних занять із дітьми та батьками. Заняття з дітьми спрямовані на ознайомлення їх з організацією побуту та розподілу обов'язків; а батькам стануть у нагоді знання щодо психологічних особливостей дітей різного віку, специфіки виховання в різні вікові періоди, вплив особистості вчителя на формування особистості вихованця, особистісні якості людини. Позитивний вплив на адаптацію дітей має організація екскурсій містом, ознайомлення їх з історією, пам'ятниками архітектури та культури, відвідування дитячих театральних вистав, походи в кіно, парки міста тощо.

Практичні заняття з дітьми необхідно спрямовувати на розвиток ораторського мистецтва, вивчення жестів людини, іміджу та етикету, шляхів вирішення конфліктів. Гарний результат дає застосування ігротерапії та театралізованої психотерапії. Організовані «творчі майстерні» дали можливість дітям створити побутові предмети з пластикових пляшок, проявити себе в малюванні, куховарстві, шитві тощо. Тренінгові заняття були спрямовані на розвиток упевненості в собі, вміння співпрацювати в групах, парах, колективі. Тренінг повинен містити елементи бесіди, інструктажу, пояснення, що застосовуватимуться під час обговорення нової інформації. Під час тренінгу доцільно створювати спеціальні ситуації, у процесі програвання яких формуватимуться певні знання, навички, переконання. Можна використовувати елементи диспуту, фокус-групової методики, рольових ігор, створення проблемних ситуацій, обговорення реальних життєвих ситуацій, спільного критичного аналізу поведінки, систематизації, узагальнення, моделювання явищ, процесів тощо. Крім групових форм, пропонуємо використовувати й індивідуальні форми як

додаткове спілкування, організувати приватне спілкування осіб та бесіди із членами соціального середовища.

У процесі проведення занять соціальний педагог спирається на отримані дані психологічного дослідження дітей і на їх основі допомагає батькам вирішувати проблеми, із якими стикаються їхні діти. Також він має можливість аналізувати ставлення вихованців один до одного, характер комунікацій, самоусвідомлення та самоконтроль, мотивацію до взаємодії тощо. Ще одне завдання педагога – визначення лідера та аутсайдерів у групі і на цій основі – розробка подальшої програми впливу на вихованців табору.

Соціальний педагог повинен працювати над створенням позитивного мікроклімату в колективі, бо від цього залежить ефективність подальшого впливу самого середовища на процес соціалізації кожного члена групи. Його завдання – сприяти налагодженню теплих, довірливих стосунків між вихованцями в середині групи та запобігати безконфліктним ситуаціям. Саме таке середовище дасть змогу дитині повноцінно розвиватися як особистості, самовизначитись та самоствердитися, проявити власні здібності.

На останньому, аналітико-корекційному, етапі соціальний педагог інформує членів сім'ї про наслідки проблеми дитини, а також дає консультації, поради щодо необхідної дитині допомоги. Результатом діяльності соціального педагога є перш за все тимчасова допомога, яка з часом переходить у самодопомогу через підтримку, яку на початкових етапах надають фахівці. Згодом соціальний педагог може здійснювати підтримку дитини у вигляді кураторства, нагляду та інспектування поведінки дитини у колективі, сім'ї, із друзями.

Аналізуючи окремі положення І. Трубавіної, викладені в розділах «Допомога для самодопомоги» та «Кризове втручання», що стосуються надання допомоги сім'ям із дітьми в загальноосвітньому навчальному закладі в період військових конфліктів, зазначимо, що деякі з них будуть корисними й у взаємодії соціально-педагогічного працівника та дитини. Серед них – формування позитивної мотивації до взаємодії із фахівцями, до самостійного вирішення проблем, прийняття запропонованих послуг; допомога в усвідомленні вихованцем та його батьками неможливості самостійно розв'язати проблему чи усунути її причини, у самооцінці своїх ресурсів і можливостей, розумінні перспектив взаємодії в контексті «допомоги для самодопомоги» [14, с. 108].

Висновки. Незважаючи на вже наявну організовану роботу з сім'ями переселенців в Україні, вважаємо, що більш уваги слід приділяти саме роботі з дітьми, бо саме вони будуть будувати майбутнє країни. Отже, для роботи з дітьми переселенцями пропонуємо застосовувати на першому етапі – підготовчому, такі методи дослідження: спостереження, співбесіду, анкетування, тестування. Використовувати такі форми роботи, як проведення бесід, інструктажів, соціально-педагогічних тренінгів, консультувань, диспутів, круглих столів, презентацій тощо. На другому етапі – організаційно-діяльнісному – доцільно організовувати і проводити спільні заняття з дітьми та батьками. При застосуванні ігротерапії та театралізованої психотерапії, створювати «творчі майстерні», проводити тренінгові заняття. На третьому етапі – аналітико-корекційному – надавати консультації, поради батькам щодо необхідної дитині допомоги. Здійснювати підтримку дитини у вигляді кураторства, нагляду та інспектування поведінки дитини в колективі, сім'ї, із друзями.

Уважаємо, що до реалізації запропонованих етапів роботи з дітьми-переселенцями слід залучати не лише працівників системи освіти, а й представників державних установ – органів виконавчої влади, охорони здоров'я, районних (міських) центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, громадських організацій, благодійних фондів, а й волонтерів, студентів педагогічних та інших вишів, які мають відповідну спеціалізацію або спеціальну підготовку. Незважаючи на вже наявну організовану роботу з сім'ями переселенців в Україні, вважаємо, більш уваги слід приділяти саме роботі з дітьми, бо саме вони будуватимуть майбутнє нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. [для студ. ВНЗ] / О. В. Безпалько. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/107220/1/Жданович%20Ю.М..pdf>
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Москва : Логос, 2000. – 384 с.
4. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А. Й. Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. – Серія : Педагогічні науки. – 2010. – № 15. – С. 12–16.

5. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник / А. Й. Капська. – Київ : Центр навч. літератури, 2006. – 468 с.
6. Карпенко С. Т. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Т. Карпенко. – 2-е вид. – Київ : Вища школа, 2005. – 343с.
7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Москва : Академия, 2004. – 304 с.
8. На Харківщині кількість переселенців із АТО досягла чисельності населення Тернополя [Ел. ресурс]. – Режим доступу : [www/http://kh.depo.ua/ukr/kh/naharkivshchini-kilkist-pereselentsiv-iz-ato-dosyagla-chiselnosti-17122015190700](http://kh.depo.ua/ukr/kh/naharkivshchini-kilkist-pereselentsiv-iz-ato-dosyagla-chiselnosti-17122015190700).
9. На Харківщині поляки отремонтували лагерь для переселенців [Ел. ресурс]. – Режим доступу: [www/http://odnako.su/news/politics/-242227-na-harkovshine-polyaki-otremontirovali-lager-dlya-pereselencev/](http://odnako.su/news/politics/-242227-na-harkovshine-polyaki-otremontirovali-lager-dlya-pereselencev/).
10. Новосілля для переселенців [Ел. ресурс]. – Режим доступу : [www/http://lviv-redcross.at.ua/blog/2015-01-23-4934](http://lviv-redcross.at.ua/blog/2015-01-23-4934).
11. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчаров. – Москва : Изд-во Института психотерапии, 2003. – 319 с.
12. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб [Андреєнкова В.Л., Бандурка І.О, Бочкор Н.П. та ін.]. – Київ : Агентство «Україна», 2015. – 175 с.
13. Цибулько Л. Г. Теоретичні аспекти формування професійної компетентності вчителів / Л. Г. Цибулько // Актуальні питання теорії і практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. О. А. Каденко. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 287 с.
14. Цибулько Л. Г. Теоретичні аспекти формування ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних педагогів / Л. Г. Цибулько // Вісник студентського наук. товариства: зб. наук. пр. [Матеріали ІХ міжрегіональної конф. молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук»]. – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2011. – Серія: Педагогіка. – Вип. 28. – Ч. 2. – С. 163–165.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bezpalko, O. V. (2009). *Sotsialna pedahohika [Social pedagogics]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Zhdanovych, Yu. M. *Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei vymushenykh pereselentsiv yak naukova problema [Social and educational support for children of internally displaced persons as a scientific problem]*. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/107220/1/Zhdanovych%20Yu.M..pdf> [in Ukrainian].
3. Zymniaia, Y. A. (2000). *Pedahohycheskaia psykholohyia [Pedagogical psychology]*. Moscow: Lohos [in Russian].
4. Kapska, A. Y. (2010). *Deiaki aspekty profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [Some aspects of social teachers' and social workers' professional training]*. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Seriiia : Pedahohichni nauky. – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university. Series: Pedagogical Science, 15, 12 – 16* [in Ukrainian].
5. Kapska, A. Y. (2006). *Sotsialna pedahohika [Social pedagogics]*. Kyiv : Tsentr navch. literatury [in Ukrainian].

6. Karpenko, S. T. (2005). *Teoriia i metodyka vykhovannia [Theory and methodology of education]*. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
7. Klimov, E. A. (2004). *Psihologija professional'nogo samoopredelenija [Psychology of professional self-determination]*. Moscow: Akademiya [in Russian].
8. *Na Kharkivshchyni kilnist pereselentsiv iz ATO dosiahla chyselnosti naseleння Ternopolia [In Kharkiv region number of people displaced from the ATO reached the population of Ternopil]* Retrieved from: [www/http://kh.depo.ua/ukr/kh/na-harkivshchini-kilkist-pereselentsiv-iz-ato-dosyagla-chyselnosti-17122015190700](http://kh.depo.ua/ukr/kh/na-harkivshchini-kilkist-pereselentsiv-iz-ato-dosyagla-chyselnosti-17122015190700) [in Ukrainian].
9. *Na Kharkovshchynе poliaky otremonyrovaly laher dlia pereselentsev [In Kharkiv region Poles repaired the camp for displaced people]*. Retrieved from: [www/http://odnako.su/news/politics/-242227-na-harkovshchynе-poliaky-otremontirovali-lager-dlya-pereselencev/](http://odnako.su/news/politics/-242227-na-harkovshchynе-poliaky-otremontirovali-lager-dlya-pereselencev/) [in Russian].
10. *Novosillia dlia pereselentsiv [Housewarming for immigrants]*. – Rezhym dostupu : [www/http://lviv-redcross.at.ua/blog/2015-01-23-4934](http://lviv-redcross.at.ua/blog/2015-01-23-4934) [in Ukrainian].
11. Ovcharova, R. V. (2003). *Psikhologicheskoe soprovozhdenye rodytelstva [Psychological support of parenthood]*. Moscow: Yzd-vo Ynstytuta psykhoterapyi [in Russian].
12. Andrieienkova, V. L., Bandurka, I. O, & Bochkor, N. P (2015). *Sotsialno-pedahohichna ta psikhologichna dopomoha simiam z ditmy v period viiskovoho konfliktu [Social pedagogical and psychological support for families with children in the period of military conflict]*. Kyiv: Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].
13. Tsybulko, L. H. (2011). *Teoretychni aspekty formuvannia profesiinoi kompetentnosti vchyteliv [Theoretical aspects of forming teachers' professional competence]*. *Aktualni pytannia teorii i praktyky psikhologo-pedahohichnoi pidhotovky fakhivtsiv za sotsionomichnym profilem – Current issues of theory and practice of psychological and pedagogical of experts training on socinomical profile* (Kadenko, O. A. Eds.) Khmelnytskyi : KhNU [in Ukrainian].
14. Tsybulko, L. H. (2011). *Teoretychni aspekty formuvannia tsinnisnykh oriantatsii maibutnykh sotsialnykh pedahohiv [Theoretical aspects of future social workers' value orientations]*. *Visnyk studentskoho nauk. tovarystva – Bulletin of Science student. Society*, 28, 163 – 165 [in Ukrainian].